

Dionisie LIBONI*

**MODIFICAREA STATUTULUI JURIDICO – ADMINISTRATIV AL
BASARABIEI ÎN DECENIILE 3 ȘI 4 ALE SECOLULUI AL XIX-LEA**

***The change of the legal status of Bessarabia
during the 1820s and 1830s***

Abstract: *In the last years of Emperor Alexander I and especially after the enthronement of Nicholas I, the privileges that the province of Bessarabia enjoyed were gradually lost. This paper aims to present the main historiographical explanations for this process and to provide our own views about these historical facts. The legal perspective is based on the internal and geopolitical phenomena of the region in the context of the centralisation of the Russian Empire. From a local perspective, the figure of the general governor, a Russian prince and field-marshal, Mikhail Vorontsov was prominent. The massive influence of the Vorontsov family on the Tsar's Court and the ineffective organisation of the local nobility were decisive.*

Keywords: *legal status, centralisation, nobility, Vorontsov, governor, Novorossiia (New Russia), new responsibilities.*

Definirea fenomenelor politico-administrative din Basarabia din deceniile 3 și 4 ale secolului al XIX nu poate fi plauzibilă fără o explicare coerentă a concepției metropolei. Regimul instaurat în 1812 și reglementat în 1818, dintr-un motiv sau altul, nu satisfăcea interesele geostrategice ale țarismului. Administrația rusă percepea autonomia drept ineficientă și iluzorie. Urcarea la tron a țarului Nicolae I, în anul 1825, a însemnat renunțarea la practicile liberale ale predecesorului său - Alexandru I. Aleksandr Presniakov numește perioada de guvernarea a acestuia – „secolul de aur al naționalismului rus și apogeu al autocrației¹”. Aceasta a însemnat implementarea politicii de centralizare și birocratizare a sistemului rusesc de administrare. Această perioadă a fost etichetată drept una a dezvoltării aparatului de funcționari și a Tabelului rangurilor².

Leon Casso a legat suprimarea autonomiei Basarabiei exclusiv de noua politică regionalistă de la hotarul de vest al împăratului³. Aceeași opinie este reflectată și în lucrările lui Ion Nistor, care vede influența consilierilor și

* Masterand anul I, specializarea *Relații, instituții și organizații internaționale*, la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

¹ L.Vâskocikov, *Nikolai I*, Moskva, 2003, p. 246.

² V.Kliucevski, *Kurs russkoi istorii*, tom V, *Socinenia v deviaty tomah*, Mâsli, Moskva, 1989, p. 248.

³ Leon Casso, *Vizantiiskoe pravo v Bessarabii*, Moskva, 1907, p. 10.

funcționarilor din anturajul său asupra deciziei⁴. Aceste concepții nu reflectă toată profunzimea schimbărilor politice ale epocii, dar dezvăluie parțial o latură a acestor fenomene. Obiectivul principal al noului țar era stabilirea unei guvernări centralizate pe tot cuprinsul imperiului, concluzie relevantă din discuția secretă a împăratului cu șeful cancelariei lui Mihail Voronțov – Safonov⁵. Deși datează din anii fazei tardive a guvernării lui Nicolae I, linia de conduită politică a fost aceeași și în primul deceniu de guvernare al țarului. În acest act se exprimă în mai rânduri necesitatea de a îngloba (*slivati*) provinciile de frontieră cu zonele endogene.

Monarhul pune accentul pe atragerea elitelor și a populației locale cu acordarea unor privilegii economice și comerciale care ar condiționa o inhibare a luptei pentru dreptul de autoguvernare administrativă. Însă aceste măsuri trebuie să poarte un caracter limitat, astfel încât populația să nu poată comercializa liber produsele pe piața externă, iar activitatea economică să fie controlabilă și supusă rigorii administrative. Împăratul specifică linia de conduită a guvernatorilor cu provinciile de care erau răspunzători: aceștia nu trebuiau să le perceapă drept entități separate, ci ca părți inseparabile ale Rusiei. Promovarea politicii locale trebuia să satisfacă realizarea unui deziderat fundamental: constrângerea băștinașilor de a simți dependența față de Nordul puternic și decis. Aceștia nu trebuiau să coabiteze cu influența factorilor de decizie din exterior, ci doar să simtă *razele unui singur soare*, așa cum îl numește, într-un mod plastic, monarhul pe centrul imperial.

Autoritățile trebuiau să fie vigilente și la modul și contextul sistemului de administrare. De exemplu, conducătorii entităților nou-incluse trebuiau să aștepte indicații din partea factorilor de decizie centrali asupra momentului de aplicare al sistemului de tip gubernial. Redenumirea unei entități din regiune în gubernie trebuia să se facă imediat după ce apăreau semnele dispariției unei rezistențe active⁶. Denumirile administrative trebuiau să marcheze omogenitatea întregului sistem și absența unor discrepante între zonele subordonate. În cazul reformei din 1828 nu s-a produs redenumirea, dar sistemul introdus purta amprenta caracteristicilor specifice unui asemenea sistem. În ultimă instanță, procesul de asimilare trebuia să se finalizeze cu desființarea tribunalelor locale, a Cărmuirii Regionale și a Administrației Financiare. Vom vedea că instanțele locale din Basarabia vor avea o rază de acțiune limitată, multe decizii fiind luate personal de către guvernatorul general.

În termeni practici, ținta era una clar definită: integrarea politică și economică, uniformizarea juridică, socială și administrativă a imperiului. Deci, politica regionalistă de care vorbea Leon Casso era încorporarea deplină a noilor teritorii ca entități inseparabile cu aceeași legislație și

⁴ Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Editura „Cartea Moldovenească”, Chișinău, 1991, p. 188.

⁵ Sankt Petersburg, 28 septembrie 1846, S. Safonov către împăratul Nicolae I, în *Arhiv kniazia Voronțova*, vol. XXXVIII, Moskva, 1892, pp. 383-386.

⁶ *Ibidem*.

administrație⁷. Din această perspectivă, formele de autonomie din Finlanda, Polonia și Basarabia apăreau drept corpuri intruse în schema de funcționare a statului. În situațiile uzuale, Nicolae I a acționat diferit, de la o regiune la alta, în dependență de gradul de cooperare al elitelor locale și siguranța militară.

Aceste tendințe pot fi explicate și cu ajutorul unor detalii ale vieții țarului. Nicolae I s-a născut la 25 iunie 1796, fiind al nouălea copil în familia marelui cneaz Pavel Petrovici și a Mariei Feodorovna. Spre deosebire de frații săi, acesta a primit educație din partea mamei sale și nu a bunicii, Ecaterina a II-a. Acesta a crescut în condițiile educației dure și a disciplinei. Din copilărie i se vor dezvolta trăsături psihologice precum pragmatismul și nedorința de a-și recunoaște propriile greșeli. Afecțiunea pentru rigurozitatea militară și simțul calculului politic vor fi laturi fundamentale ale personalității sale⁸. Activitatea noului țar a fost influențată, în mare măsură, de revolta decembriștilor din 14 decembrie 1825. Una din cele mai importante lecții pe care le-a extras a reprezentat neîncrederea față de elitele nobiliare. Acest detaliu a reprezentat o coordonată a selecției de cadre în administrația centrală și locală, urmărindu-se înlocuirea *dvorenilor* înalți cu funcționarii de origine socială mai modestă⁹. Potrivit contemporanilor, țarul era un adversar înverșunat al monarhiilor constituționale (cu excepția Angliei), iar nobilimea era considerată de el drept un focar de răspândire al liberalismului și constituționalismului¹⁰.

Prin regulamentul din 1818, boierimea din Basarabia deținea majoritatea de voturi în Consiliul Suprem și reprezentativitate semnificativă în instituțiile regionale. Această stare de lucruri nemulțumea pe suveran, deoarece împiedica uniformizarea și centralizarea administrativă preconizată. Alexandru Boldur a văzut drept cauză principală a lichidării autonomiei în faptul contradicției dintre sistemele administrative ale Imperiului Rus și a Principatului Moldovei. Dacă în Principatul Moldovei exista un regim al stărilor sociale, în care boierimea era jalonul cel mai activ în administrație, modul de guvernare fiind catalogat de Keith Hitchins drept oligarhie¹¹, atunci Rusia cunoștea triumful absolutismului luminat¹². Aceasta poate reprezenta una din explicațiile reorganizărilor administrative din anii '20 – '30 ai secolului al XIX-lea, deoarece Basarabia era una dintre puținele regiuni ale Imperiului Rus în care existau instituții reprezentative ale stărilor sociale. Însă aceasta reprezintă doar o parte din adevăr, pentru că organisme

⁷ L. Lâsenko, *Gubernatorî i ghegeneral-gubernatorî Rossiskoi imperii (XVIII- naciolo XX veka)*, MPGU, Moskva, 2001, p. 137.

⁸ A. Presniakov, *Nikolai I: apoghei samoderjavia*, Moskva, 1990, p. 268.

⁹ Geoffrey Hosking, *Rusia popor și imperiu. 1552-1917*, traducere în română de Crăciun Dana și Pârlog Hortensia, Polirom, București, 2001, p. 31.

¹⁰ Otto von Brai-Steinburg, *Vospominania grafa Ottona de Bre (1849 – 1852). Imperator Nikolai I i ego spodvijniki*, în *Russkaia starina*, anul XXXIII, nr. 1 (109), 1902, p. 132.

¹¹ Keith Hitchins, *Români 1774-1866*, Humanitas, București, 1998, pp. 31-35.

¹² Alexandru Boldur, *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828. Studiu*, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, Chișinău, 1929, p. 101.

cu funcțiile de reprezentare a stărilor sociale funcționau în Ucraina din partea dreaptă a Niprului, regiunea Donului, guberniile din zonele locuite de bașkiri etc. Cele mai puternice instituții nobiliare existau în zona baltică, care au cunoscut protecție din partea lui Nicolae I¹³. După cum vedem, acest fenomen n-a avut o desfășurare unică, iar fiecare zonă a avut o traiectorie specifică. În aceste condiții, trebuie să vedem conjunctura particulară a situației în care se găsea clasa privilegiată locală. Autorii ruși care au justificat punctual de vedere imperial: A. Nakko și F. Vighel au pretins că eșecul regimului de autonomie aparține, exclusiv, abuzurilor comise de nobilimea locală. Fără a nega săvârșirea unor asemenea infracțiuni, trebuie să constatăm că autorii unor asemenea delictे aparțineau ambelor părți. În schimb, funcționarul din cadrul Ministerului de Interne – D. Bludov a văzut cauza situației în care se regăsea Basarabia – pasul greșit al autorităților imperiale de utiliza obiceiurile și cutumele locale în calitate de legi fundamentale, fapt care a favorizat pe nobilii locali să abuzeze de putere și mai puțin particularităților individuale ale acestora¹⁴.

V. Taki constată că sistemul instaurat în 1818 a favorizat dezvoltarea acestei stări de lucruri, iar oportunismul imoral al boierimii era o consecință a ineficienței administrative a birocrăției rusești¹⁵. Elitele basarabene nu reprezentau o pătură socială omogenă care să aibă interese comune. Constatăm că aceasta n-avea o organizare rigidă. Ea nu și-a putut formula, într-o manieră coerentă, obiectivele de lungă durată. Majoritatea reprezentanților aveau o reprezentare mentală vagă despre poziția politică ca clasă și participarea la viața administrativă¹⁶. Spre deosebire, de elitele germanofone din zona riverană Mării Baltice care au furnizat cadre funcționărești pentru ministerele și departamentele imperiale sau cele din fostul Regat al Poloniei care păstra tradițiile guvernării oligarhice ale șleahței din perioada de suveranitate, atunci cele din Basarabia, în linii mari, nu manifestau aceste caracteristici. În schimb, majoritatea boierilor încercau să fructifice orice șansă care apărea pentru a depune plângeri și rezoluții referitor la abuzurile comise atât de rezidenții plenipotențari, cât și de membrii Consiliului Suprem. Era un semnal clar pentru autoritățile imperiale că ordinea stabilită în 1818 nu mai poate exista în forma inițială. Faptul că alegătorii își contestau aleșii proprii lăsa un con de umbră asupra calității și competenței unor asemenea funcționari. În aceste condiții, până și legitimitatea unor asemenea aleși putea fi pusă la îndoială. Dacă corpul electiv contesta deschis pe aceștia, atunci apare justificarea realizării unor pași activi de revocare nu doar a persoanelor implicate, ci a întregului sistem.

¹³ L. Vâskocikov, *op. cit.*, p. 257.

¹⁴ Sankt Petersburg, 22 decembrie 1823, D. Bludov către M. Voronțov, în *Arhiv kniazia...*, pp. 295-296.

¹⁵ V. Taki, *Istoriceskaia pamiati i konstruirovanie reghiona posle prisoeдинenia k imperii: osobaia forma pravlenia v Bessarabii v 1818-1828 gg.*, în *AbImperio*, 3, 2004, p. 154.

¹⁶ V. Morozan, *Formirovanie i deiatel'nost' administrativnâh organov upravlenia v Bessarabskoj oblasti v naciale XIX-go veka*, în *Klio*, 2005, 2(29), p. 160.

Cu siguranță, aceasta era o situație paradoxală care imprima nesiguranță în forța boierimii de a participa eficient la administrarea regiunii. Era un pretext pentru a-i debarca pe parteneri provizorii și ușor de evitat. Până și o parte dintre boieri considerau că încetarea abuzurilor din partea guvernatorilor se poate realiza doar în condițiile edificării unei ordini rigide și incontestabile¹⁷. Cu siguranță, temeiurile pentru o asemenea tendință politică nu rezida în exprimarea opiniei elitelor locale, dar reprezenta un motiv de justificare iminent și convingător în schema de context a deciziilor și regulamentelor care au îngrădit și au lichidat, în ultimă instanță, competențele de autoguvernare. Soluția adoptată n-a corespuns nici pe departe doleanțelor boierimii, ci acelor curente conservatoare dominante în gândirea politică a Rusiei.

Deși, o mare parte din reprezentanții elitei locale aveau o atitudine mai puțin loială, aceasta n-a găsit mijloace eficiente de manifestare și a pierdut lupta cu mecanismul statal imperial¹⁸. Această situație era provocată de faptul că mare parte dintre aceștia nu și-au putut dovedi rangul în fața comisiilor din 1816 și 1821, iar autoritățile centrale au încurajat pătrunderea în regiune a nobililor alogeni. Astfel, conform unor date statistice numărul dvorenilor a scăzut, timp de 11 ani, de la 836¹⁹ la 718 persoane²⁰. Din această cauză, majoritatea boierilor s-au pomenit în situația de a apăra prestigiul și bunăstarea personală. Drept consecință, reprezentanții boierimii nu mai erau atrași de apărarea intereselor sociale sau naționale ale populației regiunii. Puțini dintre aceștia erau pregătiți să sacrifice privilegiile sociale în scopul apărării consecvenței ale principiilor autonomiei. Cea mai sesizabilă metodă de rezistență a fost cea a emigrării în Principatul Moldovei. Cel mai cunoscut caz este cel al plecării Mareșalului Regional al Nobilimii, Ioan Bașotă în anul 1828²¹. Rămâne a fi cert faptul că cele 102 familii incluse în Registrul genealogic²² nu puteau să opună o rezistență deosebită unui sistem consacrat și experimentat. A. Nakko a etichetat starea în care s-au regăsit reprezentanții elitelor locale drept una de dezamăgire²³. Acest fapt ne evidențiază evident lipsa orizontului politic și conștientizarea că noul statut va modifica definitiv raportul de forțe.

¹⁷ *Ibidem*, p. 156.

¹⁸ L. Cyganenko, *Dvorianstvo i miștevi organi vladi v Bessarabii 1812-1828 rr.*, în „Naukovi prați istoricnogo fakulitetu Zaporisikogo naționalinogo universitetu”, nr. 30, 2011, p.152.

¹⁹ Leon Boga, *Populația Basarabiei (etnografie și statistică)*. Extras din: Ștefan Ciobanu, *Monografia Basarabiei*, Chișinău, 1926, p. 24

²⁰ Cristina Gherasim, *Unele considerații privind schimbările în mentalitatea elitei nobiliare din Basarabia în anii '30 - '40 ai secolului al XIX-lea*, în *Tyragetia*, vol.V [XX], 2, 2011, pp. 215-222.

²¹ Alexandru Boldur, *Basarabia românească*, Tipografia „Carpați”, București, 1943, p. 82.

²² Valentina Samoilenko, *Boierimea din Basarabia în secolul al XIX-lea. Statut social și juridic*, în *Frontierele spațiului românesc în context european*, ediție îngrijită de Sorin Șipoș et al, Editura Universității, Oradea, 2008, p. 181.

²³ A.Nakko, *Ocerk grajdanskogo ustroistva Bessarabskoi oblasti s 1812-1828 g.*, în *Zapiski Imperatorskogo Obșestva Istorii i Drevnostei*, Odessa, 1900, p. 221.

După cum aminteam anterior, politica de asimilare a Basarabiei în cadrul Imperiului Rus a avut o traiectorie diferită față de cea a altor periferii occidentale. Tradiția istoriografică canonică legată de subiectul autonomiei n-a dezvăluit particularitățile provinciei. Studiul de dată recentă ale lui Andrei Cușco și Victor Taki încearcă să dea un răspuns susținut la această dilemă. Reiterând fenomenologia istoriei spațiului elaborată de cercetătorul american P. Carter, cercetătorii au evidențiat influența viziunii directe, dar și subiective formate prin prisma mentalităților. Astfel, opinia particulară a rezidentului plenipotentiar a fost decisivă pentru producerea unor schimbări care au influențat schimbările la nivel de administrație²⁴. Astfel, prima vizită oficială a contelui – cea din august 1823 este considerată a fi una simbolică, fiind pusă în același rând cu cele ale funcționarilor de rang înalt – a lui Ioannis Kapodistrias din 1812 și a lui Alexandru I din 1818. Fiecare dintre acestea au marcat inițierea unor etape care au schimbat percepția oficialităților imperiale asupra rolului provinciei în cadrul *corpului teritorial* al imperiului. Cercetătorii au ajuns la concluzia că prima vizită a avut ca efect deturnarea planurilor inițiale ale lui Voronțov, care se transformă dintr-un simpatizant a dreptului ginții și a colaborării cu elitele locale, într-un adversar înverșunat. Se impune a fi introdusă observația că libertatea decizională a lui Mihail Voronțov ce va fi demonstrată cu exemple concludente pe parcursul capitolului II a vizat cursul desfășurării acestui proces, metodele de acțiune și pașii preliminari, dar în nici un caz – finalitatea integrării și modelul de periferie ce se va impune. De altfel, succesul acțiunii contelui se poate explica și prin coincidența de viziune asupra subiectului cu cea a împăratului. Din această perspectivă, cercetătorii consideră că birocrăția în care se regăseau insituițiile rusești a reprezentat o circumstanță de „fundal” și nu o cauză în sine a măsurilor întreprinse de rezident. După 1823, Basarabia este judecată din prisma unității sale organice cu Novorosia și supusă deci efectului misiunii civilizatoare²⁵. Activitatea lui M. Voronțov din primii ani se concentrează pe spațiul pustii al Bugeacului, colonizarea acestuia și integrarea economică în cadrul arealului gravitat în jurul portului Odesa. Cercetând itinerariile spațiale ale vizitelor oficiale ale lui Alexandru I din 1818 și cea a lui Nicolae I din 1828 vom constata diferențe esențiale. Astfel, dacă în 1818 împăratul a circulat pe traseul Hotin – Bălți – Chișinău – Tiraspol²⁶, adică creându-și viziunea conformă cu realitățile din zona nordică și centrală a regiunii, locuită de populație românofonă și apropiată mai mult de Principatul Moldovei și Galiția, atunci Nicolae I cu 10 ani mai târziu efectuează inspecția pe linia

²⁴ A. Cușco *et al*, *Bessarabia v sostave Rossiiskoi Imperii (1812-1917)*, Novoe literaturnoe obozrenie, Moskva, 2012, p. 129.

²⁵ *Ibidem*, p. 130.

²⁶ Dinu Poștarencu, *O istorie a Basarabiei în date și documente (1812-1918)*, Editura Cartier istoric, Chișinău, 2006, pp. 94-95.

Tiraspol – Tighina (Bender) – Bolgrad – Ismail – Odesa²⁷, teritorii populate masiv de etnii alolingve, apropiate de spațiul Novorossiei și provinciilor europene ale Imperiului Otoman. Deci, ambele călători având aceeași finalitate – verificarea calității reformelor introduse, au avut maniere diferite de abordare și percepții mentale. Importanța dată percepțiilor individuale de factură subiectivă se explică prin caracterul limitat și sumar al competențelor instituțiilor de stat în prima jumătate a sec. al XIX-lea, lipsa adeseori a unor manifestări evidente ale teoriei și filosofiei politice, iar uneori prezente într-o formă distorsionată în viziunea factorilor de decizie, cum a fost sistemul de valori *constituțional* a lui Alexandru I.

Totuși, o ipoteză care ar explica introducerea unui nou statut politico-juridic ține de filosofia politică și strategiile imperial în viziunea lui Alexandru și Nicolae I. Astfel, încorporarea unui teritoriu cu frontiere croite artificial nu putea să lase loc pentru o manevrare cu *memoria istorică colectivă*. Nu existau antecedente istorice pentru dezvoltarea și manifestarea unei asemenea forme de administrare. Autoritățile au recurs la crearea unei unități administrative cu statut politic special era o reminiscență a ideilor politice ce aparțineau absolutismului luminat. Același autor face o paralelă cu crearea unei alte identități administrative și constituționale noi - Regatul Poloniei. O componentă importantă a experimentului liberal al lui Alexandru I era acordarea unor legi particulare pentru fiecare zonă. Se consideră că aceste inițiative erau preluate din sistemul de valori ale lui Montesquieu dată prin intermediul profesorului lui Alexandru – Jean-Francois de La Harpe. Deși, autoritățile imperiale au venit cu inițiativa de a introduce legi particulare și de a include elitele locale în administrație, acestea aveau o reprezentare mentală vagă despre esența și modul de aplicare a acestora. Puținele informații pe care le întâlnim în rescripțele și decretul imperial despre acestea erau spicuite din petițiile boierilor și a mitropolitului Gavriil Bănulescu - Bodoni. În consecință, s-a dovedit că cei responsabili de destinul Basarabiei n-aveau intenția de a le cunoaște. Astfel, proiectul Codului Civil basarabean elaborat de P. Manega și F. Brunnov a fost ignorat la Sankt-Petersburg²⁸. Schimbarea cursului politic și dominarea concepției *școlii istorice a dreptului* venită din spațiul germanofon nu putea să nu afecteze situația administrativă a Basarabiei²⁹.

Cercetătoarea L. Cyganenko a văzut cauzele eșecului *experimentului basarabean* în ineficiența administrației rusești care n-a putut să asigure aplicarea regulilor introduce de ea însăși. De la bun început, aparatul imperial a pregătit un număr considerabil de funcționari capabili să guverneze provincia în locul boierilor. Centrul n-a reușit să găsească un

²⁷ I. Halippa, *Osnovnâe istoriceskie dannâe o Bessarabii*, în *Trudî uceonoi bessarabskoi gubernskoi arhiвної komisii*, tom II, Kișinev, 1902, pp. 43-44.

²⁸ George F. Jewsbury, *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828. Studiu asupra expansiunii imperiale*, traducere în română de Alina Pelea, Polirom, Iași, 2003, p. 161.

²⁹ V. Taki, *op. cit.*, p. 161.

compromis cu nobilimea cu scopul de a gestiona în continuare statutul inițial și a recurs la o modificare radicală a vectorului politicii sale în zonă³⁰.

Potrivit Așezământului pentru ocârmuirea oblastei Basarabiei, provincia era inclusă în componența guvernământului general al Novorosiei cu reședința la Odesa³¹. Prin acest act se desființa funcția anterioară de rezident plenipotențiar al Basarabiei instituită la 21 mai 1816³². În fond era o schimbare de ordin formal, păstrându-se chintesența acestei funcții³³. Ca dovadă o reprezintă menținerea în funcție a aceleiași persoane: contele M. S. Voronțov.

Demnitarul imperial se implica direct în activitatea instituțiilor locale din Basarabia, avizând toate actele și hotărârile emise de instituțiile regionale. Din cercetarea documentelor arhivistice s-a observat că acesta a avut un rol important în elaborarea a unui șir de acte ce au fost înaintate mai apoi autorităților centrale³⁴. Printre competențele guvernatorului general al Basarabiei se numărau: administrarea și controlul Administrației regionale (obligație vag formulată în Așezământ), informarea autorităților centrale despre deciziile suveranului, vegherea respectării legislației și ordinii publice³⁵. Pentru aceste scopuri precum și pentru realizarea unei legături eficiente cu instituțiile administrative regionale s-a creat o cancelarie în cadrul căreia activau un șef și cinci funcționari, printre care și un traducător pentru corespondența oficială în limbile rusă și română.

Primul guvernator general a fost contele M. Voronțov care a influențat semnificativ evoluția sistemului de administrație a regiunii în perioada dată. După cum bine aprecia distinsul istoric Alexandru Boldur „în conducerea superioară a Basarabiei numele lui este legat de desființarea autonomiei regionale³⁶”. „General curajos³⁷” Mihail Voronțov s-a născut la 19 mai 1782, fiind fiul ambasadorului rus de la Londra, Semion Voronțov și a Ecaterinei (născută Sineavina)³⁸. A căpătat o educație aleasă în sânul familiei, apoi și-a urmat studiile la Cambridge. Revenit în Rusia, din sfatul tatălui său, începe cariera militară în Georgia în calitate de locotenent în

³⁰ L. Cyganenko, *op. cit.*, p. 152.

³¹ *Voенно-статистическое обозрение Росси́йской Империи. Бессарабская область*, tom XI, partea 3, Sankt-Petersburg, 1849, p. 11.

³² Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, vol. I, Editura Tipografiei Centrale, Chișinău, 2005, p. 22.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Valentin Tomuleț, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni)*, vol. 2, Editura USM, Chișinău, 2012, p. 81.

³⁵ *Ibidem*, p. 82.

³⁶ Alexandru Boldur, *Contribuții la studiul istoriei românilor. Istoria Basarabiei sub dominație rusească. (1812-1917)*, vol. III, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, Chișinău, 1940, p. 87.

³⁷ *Ibidem*, p. 86.

³⁸ M. Șcerbanin, *Biografia ghegeneral-felidmarșala kniazia Mihaila Semionovicia Voronțova*, Sankt-Peterburg, 1859, p. 5.

armata contelui D. Țițian. Pentru calitățile sale de diplomat pe care le-a demonstrat în timpul campaniei lui Napoleon Bonaparte din 1812 este numit în funcția de comandant al corpului armat rus de ocupație din Franța (1815-1818).

Pe parcursul activității sale, Voronțov a ocupat mai multe funcții guvernamentale simultan. Din această cauză, cinovnicul imperial vizita destul de rar Basarabia. Biografia oficială confirmă faptul că cea mai mare parte a inițiativelor de modificare a statutului administrativ a Basarabiei, inclusiv includerea ei în cadrul guvernământului general al Novorosiei au fost propuse de acesta³⁹. De asemenea, în această lucrare se afirmă că una din direcțiile predilecte ale guvernatorului general a reprezentat deschiderea unor noi căi de comunicații maritime, iar printre primele a fost traseul Odesa-Akkerman, ce a legat orașul de reședință a lui Voronțov cu Basarabia⁴⁰.

Din corespondența acestuia cu Pavel Kiseleff aflăm câteva date despre Basarabia. Un document concludent îl reprezintă scrisoarea expedită din București de P. Kiseleff către M. Voronțov și datată cu 11 iunie 1833 în care găsim un alineat ce prezintă situația regiunii din acea perioadă⁴¹. În acesta se spun următoarele: „Dumneavoastră mi-ați descris un tablou trist al Basarabiei. Moldovenii se grăbesc să-și vândă moșiile, pe când în Bucovina proprietarii de pământ plătesc o taxă de 30 %, dar laudă regularitatea și onestitatea administrației. Dumneavoastră ați fost servit rău de guvernatorii care trebuie schimbați din Chișinău și de acei oficiali care sunt drojzii ale Rusiei și Moldovei⁴²”. Acesta îi recomandă guvernatorului general să facă remanieri în cadrul administrației din Basarabia, să instaleze un bun guvernator și să conducă afacerile de acolo timp de cel puțin 6 luni⁴³. Acum este greu de stabilit măsura influenței politice pe care o avea P. Kiseleff asupra guvernatorului însă rămâne cert faptul că în scurt timp Voronțov a produs schimbări în administrație. Despre politica acestuia în Basarabia ne vorbește răspunsul la interpelarea nobililor basarabeni în care se afirmă că e cu neputință a înfăptui procesele în limba moldovenească, iar reclamanții care vor cere traducere trebuie să plătească integral acelei instituții de stat care solicită acest serviciu⁴⁴.

Așezământul din 1828 nu conține referiri directe despre atribuțiile guvernatorului civil, deoarece această funcție a fost instituită imediat după anexarea Basarabiei, la 23 iulie 1812. Însă acest act a desemnat poziția acestui funcționar în cadrul ierarhiei administrative: subordonat al

³⁹ M. Șcerbanin, *op. cit.*, p. 174.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 175.

⁴¹ *Arhiv kniazia Voronțova*, vol. XXXVIII, Moscova, 1892, p. 209.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, p. 210.

⁴⁴ A. Krupenski, *Kratkii ocerk o bessarabskom dvorianstve. 1812-1912*, Sankt-Petersburg, 1912, p. 33.

guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei. Conform articolului 88, guvernatorul civil era obligat să raporteze guvernatorului general⁴⁵.

Potrivit observatorilor, în perioada anilor 1828-1834 Basarabia era administrată de guvernatori civili incapabili și efemeri. Aceștia au produs haos în ceea ce privește conducerea regiunii⁴⁶. În intervalul 17 ianuarie-30 iulie 1828 funcția a fost deținută de către Turghenev. Acesta a deținut anterior postul de funcționar pentru însărcinări speciale pe lângă guvernatorul general al Moscovei. A fost primul guvernator care a aplicat noua lege de organizare a provinciei. Perioada de administrare a acestuia s-a desfășurat în condițiile stării de război decretată în aprilie 1828, în legătură cu declanșarea ostilităților militare dintre Rusia și Imperiul Otoman⁴⁷.

Guvernatorul Turghenev a fost succedat de către Prajevski (2 noiembrie 1828 - 24 martie 1829) care a venit în regiune din postura de șef de secție al Ministerului de Finanțe⁴⁸. Astfel, în memoriile unor călători ruși care cunoșteau situația înainte și după 1812 că Basarabia era mai prosperă pe timpul domnilor Moldovei⁴⁹. Despre bilanțul activității acestor funcționari ne vorbesc mărturiile unui martor ocular – A. Storojenko, care a vizitat acest ținut cu prilejul unei călătorii de două luni prin Principatele Române și Basarabia în anul 1829. Acesta scrie: „Administrația civilă a Chișinăului și a întregii Basarabii trăiește doar pentru dânsa⁵⁰”. În continuare acesta se referă la activitatea instituțiilor administrative: „Nu mai puțin de 10 guvernatori s-au perindat timp de doi ani (calculând și vice-guvernatorii), doi dintre dânsii văzând starea instituțiilor subordonate și înfiorându-se de întunericul ce se deschidea în fața ochilor, se poate de spus, au fugit. Nu există un număr al problemelor nerezolvate, nu se cunoaște cum s-au cheltuit veniturile statului...⁵¹” Călătorul rus considera că dacă lucrurile vor continua așa, atunci Chișinăul ar putea degrada până la nivelul unui sat.

Următorul guvernator civil al Basarabiei, Akinei Sorocunski a fost instalat la 24 martie și a exercitat-o până în momentul decesului, survenit la 17 aprilie 1833. Contemporanii săi îl apreciau îndeosebi pentru inteligența sa. Perioada aceasta a fost marcată de câteva evenimente importante pentru istoria Basarabiei. De asemenea, în cadrul acestui interstițiu s-au realizat câteva restructurări administrative: în anul 1830 a fost mutată linia vamală de pe Nistru pe frontiera cu Principatul Moldovei, iar peste doi ani au fost aprobate carantine pe linia Dunării și malul Mării Negre în legătură cu

⁴⁵ *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi Imperii*, tom III, Sankt-Petersburg, 1830, p. 203.

⁴⁶ Alexandru Boldur, *op.cit.*, p. 105.

⁴⁷ I. Halippa, *Osnovnâe istoriceskie dannâe o Bessarabii, în Trudî uceonoi bessarabskoi gubernskoi arhivnoi komisii*, tom II, Kișinev, 1902, p. 42.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 41.

⁴⁹ *Adevărul istoric în chestiunea Basarabiei*, Editura Evenimentul, București, 1998, p.35.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ A., Storojenko, *Dva mesiața v doroghe po Bessarabii, Moldavii i Valahii v 1829 godu, în „C'tenia v imperatorskom obșestve istorii i drevnostei Rosiiskih pri Moskovskom universitete”, kniga cetviortaia*, Universitetskaia Tipografia, Moskva, 1871, p. 56.

pericolul izbucnirii unei epidemii de ciumă⁵². Aceste modificări au însemnat consolidarea noului regim și presupuneau, implicit, o eventuală expansiune spre vest.

Următorul funcționar a fost Pavel Averin, numit de Nicolae I la 16 iulie 1833. Cea mai importantă măsură întreprinsă în perioada acestuia de guvernare a reprezentat deschiderea Gimnaziului Regional din Chișinău, la 12 septembrie 1833⁵³. La 24 ianuarie 1834 a fost emis „Regulamentul cu privire la țăranii din regiunea Basarabia”, iar ceva mai târziu au avut loc restructurări în cadrul Cărmuirii regionale, prin crearea Serviciului de Asistență Publică⁵⁴. Tot în acel an s-a aprobat primul plan al Chișinăului, propus de Comisia Arhitecturală a Basarabiei, fiind în mare parte un vechi proiect al fostului rezident plenipotențiar al Basarabiei – Bahmetiev. P. Averin a fost destituit oficial în data de 2 august 1834.

Relațiile cu Adunarea Deputaților Nobilimii reprezintă un capitol deosebit de relevant pentru înțelegerea sistemului administrativ al Basarabiei. Deși această instituție a fost creată încă în 1818, Așezământul a operat schimbări importante în ceea ce privește atribuțiile și rolul jucat de nobilimea locală în cadrul ei. Această prismă de analiză rezultă nu atât din conținutul de „suprafață” a regulamentului, care a păstrat neschimbată denumirea și modul de formare, cât din conținutul schimbărilor structurale generale care au transformat instituțiile locale în appendice ale celor centrale. George Jewsbury vede diferența esențială dintre Adunarea Deputaților din 1818 și cea din 1828 în faptul unei diminuări considerabile a rolului nobilimii locale⁵⁵. Este de reținut că structurile locale de autoguvernare ale nobilimii capătă organizare identică cu cele din guberniile rusești, organizate conform „Regulamentului privind administrarea guberniilor” din 1775. Astfel, adunarea era alcătuită din Mareșalul regional al Nobilimii, care prezida ședințele acesteia și 8 deputați aleși de nobilii din fiecare județ. Cancelaria era compusă din secretar, funcționarul superior și subordonații acestuia⁵⁶.

Mareșalul regional al nobilimii era însărcinat cu „[...]custodia privilegiilor dvorenimii și păstrarea ordinii și disciplinei în cadrul acestei categorii⁵⁷”. Obligațiunile principale constau în: controlul utilizării venitului nobilimii, supravegherea modului de ordonare a Cărții genealogice, emitea dispoziții referitoare la stabilirea tutoriatelor și a actelor ce oglindeau starea financiară a nobililor, asigura participarea nobililor delegați pentru activitatea în cadrul tribunalelor sau a comisiilor etc. Acesta participa direct în activitatea a mai multor instituții regionale, deținând uneori și

⁵² I. Halippa, *op. cit.*, p. 47.

⁵³ Tatiana Chicaroș, *Evoluția învățământului liceal din Basarabia sub dominația țaristă*, în *Tyragetia*, vol. II, nr. 2, 2008, p. 274.

⁵⁴ I. Halippa, *op. cit.*, p. 48.

⁵⁵ Cristina Gherasim, *Unele considerații privind schimbările în mentalitatea elitei nobiliare din Basarabia în anii '30 - '40 ai secolului al XIX-lea*, în *Tyragetia*, vol.V [XX], 2, 2011, pp. 215-222.

⁵⁶ A. Zașciuk, *op. cit.*, p.9.

⁵⁷ *Polnoe sobranie zakonov...*, tom IX, p. 46.

președinția. De părerea acestuia trebuia să țină cont guvernatorul provinciei. În cazul afacerilor ce țineau de interesele nobilimii, mareșalul se putea adresa direct Ministrului de Interne⁵⁸. În cazuri excepționale, funcționarul înalt avea dreptul să depună plângeri împăratului. Uneori în această perioadă, plângerile mareșalului creau turbulențe în cercurile imperiale. Astfel, cererea din anul 1829 prin care se solicita ca toate afacerile administrative să se desfășoare în limba română a primit un răspuns virulent, ceea ce a determinat pe fostul mareșal, Ioan Bașotă, să plece în Principatul Moldovei⁵⁹. Guvernatorul civil interimar, P. Curic, îi expedia un raport către M. Voronțov, la 25 mai 1828, prin care comunica faptul că nobilii sunt nemulțumiți de aplicarea noului act de guvernare și preconizau să prezinte doleanțele împăratului⁶⁰.

Mareșalii județeni ai nobilimii dispuneau de prerogative destul de semnificative în arealul lor de acțiune. De exemplu, legea stipula că aceștia nu se află în subordinea mareșalului regional. În schimb, aceștia erau obligați să furnizeze conducerii regionale informațiile solicitate despre nobili și proprietățile aflate în posesie.

Adunarea avea câteva competențe. Principala atribuție a acesteia era acordarea titlurilor nobiliare⁶¹. Această procedură era destul de birocratică. Astfel, adunarea înregistra un dosar în care se conțineau acte despre starea civilă a candidatului, formulare, patente ale funcțiilor, ordinelor. De asemenea, se solicitau mitrice ale căsătoriei și acte ce justificau imobilul aflat în posesie. Deciziile erau verificate și aprobate de Departamentul Heraldic al Senatului Guvernant. O altă obligație a instituției era redactarea și verificarea Cărților genealogice guberniale, în care erau înscrși toți nobilii ereditari⁶². De asemenea, adunarea avea ca preocupare anumite chestiuni de ordin gospodăresc și administrativ intern⁶³.

Ca și-n cazul altor instituții regionale, activitatea Adunării n-a fost reglementată pe deplin de Așezământul din 1828. Din această cauză, în primii 2-3 ani, se observă o dezordine în privința exercitării atribuțiilor prevăzute. Acest lucru se observă din scrisoarea nr. 21503, expediată de Cancelaria Guvernatorului Civil către Mareșalul Regional al Nobilimii din 4 decembrie 1830 în care se vorbește despre necesitatea redactării rapide a unor reguli suplimentare pentru desfășurarea alegerilor nobiliare. Acest lucru este motivat prin sesizarea dezordinii în alcătuirea proceselor⁶⁴. În scurt timp, la 29 decembrie este emis „Regulamentul privitor la desfășurarea alegerilor în Adunarea Nobiliară”, aprobat de guvernatorul general interimar Krasovski. Acesta conține prevederi detaliate de ordin tehnic sau simbolic.

⁵⁸ *Polnoe sobranie zakonov...*, p. 48.

⁵⁹ Alexandru Boldur, *Basarabia românească*, Tipografia „Carpați”, București, 1943, p. 82.

⁶⁰ Sergiu Cornea, *op. cit.*, p. 113.

⁶¹ A. Zașciuk, *op. cit.*, p. 9.

⁶² Valentin Tomuleț, *op. cit.*, p. 41.

⁶³ A. Zașciuk, *op. cit.*, p. 9.

⁶⁴ Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, fond 89, inv. 1, dosar 8, f. 131.

Documentul prevedea că alegerile se vor desfășura în Orașul Gubernial⁶⁵. Mareșalul avea obligația să prezinte guvernatorului listele privitoare la participanți care să conțină următoarele date: numele și patronimicul, vârsta, proprietățile, venitul anual, titlul sau funcția, anul în care a obținut confirmarea nobleței și partea din Cartea genealogică care conținea numele acestuia. După această procedură, mareșalul era obligat prin intermediul Procurorului regional să ceară de la tribunale liste ale nobililor care au fost judecați sau anchetați, dar care pe parcurs au fost grațiați sau achitați, precum și cei care au ispășit pedeapsa penală⁶⁶. Regulamentul stipula clar categoriile nobililor care nu puteau fi admiși la adunări: a. cei care au mai puțin de 25 ani; b. cei care au venit de mai puțin de 150 ruble anual; c. cei care n-au titlul de ofițer superior; d. cei care arendau proprietățile puteau fi admiși doar cu acordul Adunării⁶⁷. Celor care își isprăveau sancțiunea le era refuzată participarea. Cei grațiați de împărat puteau solicita acest drept de la Senatul Guvernant. Se sublinia faptul că Adunarea nu putea să primească procuri de la cei absenți, în conformitate cu decizia Senatului din 4 decembrie 1810.

În ceea ce privește alegerile propriu-zise, Mareșalul candidaturile pentru următoarele funcții: Mareșalul Regional, Mareșalii Ținuturilor, Deputații și Secretarul Adunării, membrii Tribunalului Conștiinței, membrii Tribunalului Penal și Civil, președintele și membrii Biroului Funciar, membrii celor 6 tribunale județene⁶⁸. Se stipula că alegerile nu se pot desfășura în zile de duminică și sărbători religioase. Procedura de alegere urma prevederile articolelor 12 și 20 ale Regulamentului din 1766 și 80 ale Așezământului despre gubernii. Astfel, adunarea alegea câte 3 candidați pentru fiecare funcție. Alegerile propriu-zise se desfășurau în felul următor: în momentul apelului, nobilul depunea câte o bilă în una din cele două secțiuni ale urnei: pro sau contra fiecăruia dintre candidați. Ultimii nu participau la alegeri⁶⁹. Se preconiza ca alegerile mareșalului regional să nu țină mai mult de o zi. Procurorul regional, conform articolului 404 al „Așezământului despre gubernii”, era însărcinat cu menținerea ordinii. Ultima procedură birocratică limita drastic autogovernarea nobililor, în special a celor băștinași. De exemplu, prin ordinul guvernatorului general din 5 iunie 1831 a fost anulată alegerea nobilului de origine română, Sandul Tomuleț, ca prim-membru al Judecătoriei județului Hotin pe motiv că acesta nu stăpâna limba rusă, singura admisă în cadrul administrației, după cum sublinia actul⁷⁰.

Deși, reglementările intraseră deja în vigoare, mai mulți nobili semnalau asupra lacunelor și dezordinii legate de pregătirea alegerilor

⁶⁵ *Ibidem*, f. 132.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 133.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 134.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 135.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 136.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 144.

nobiliare fixate pentru 13 martie 1831. Într-un raport adresat guvernatorului civil, A. Sorokunski, se menționa despre o plângere expediată autorităților, la 9 martie 1831, de către nobilii Golovațki, Hâjdeu și Anghelo-Balli despre faptul că anunțurile despre ziua alegerilor au parvenit târziu ceea ce a împiedicat pe unii participanți să vină, într-un timp rezonabil, la adunare. De asemenea, reclamanții atenționau asupra faptului încălcării dispoziției imperiale, atunci când conducerea regională a decis ca data desfășurării alegerilor să coincidă cu valul epidemic de holeră, ce bântuia în Basarabia. Cu toate că autoritățile au negat majoritatea capetelor de acuzație, ele au decis ca pe viitor să se consulte cu nobilii în privința fixării datei alegerilor⁷¹.

Activitatea Adunării din această perioadă reflectă destul de conturat modificările intervenite în tabloul acestei clase sociale. Aici, vorbim de pătrunderea unui număr mare de alogeni din guberniile interne rusești, Austria, Polonia etc. și rusificarea intensă a celei autohtone. Astfel, în numai șase ani, adică între 1828 și 1834, numărul nobililor a crescut de la 718 la 1324 persoane⁷². Pentru serviciul în diverse instituții ale Basarabiei, străinii obțin titlurile dorite, formând nobilimea nouă. În acest interval, ea devine majoritară, fiind permanent încurajată de autoritățile centrale. Pe de altă parte, boierimea nu reprezenta o forță puternică, deoarece o parte dintre aceștia s-au refugiat în Moldova, iar cei rămași nu doreau să riște privilegiile greu obținute⁷³. George F. Jewsbury explică această tendință prin oportunismul necesar pentru menținerea statutului recunoscut⁷⁴. Oricum, lupta dintre cele două partide boierești marchează întreaga activitate a Adunării Deputaților Nobilimii în aceste decenii. În cadrul alegerilor din 1837, partida boierilor autohtoni manifestă anumite nemulțumiri față de conducerea regională a nobilimii, lucru ce va cunoaște amploare în 1840.

⁷¹ *Ibidem*, f. 101.

⁷² Cristina Gherasim, *op. cit.*, p. 218.

⁷³ Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru 1812-1918*, Editura „Viața Românească”, Iași, 1932, p. 107.

⁷⁴ George F. Jewsbury, *op. cit.*, p. 69.

BIBLIOGRAFIE

Surse arhivistice:

Arhivele Naționale ale Republicii Moldova, fond 89 *Adunarea Deputaților Nobilimii din Basarabia*, inventar 1, dosar 8, filele: 91, 101, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 144.

Lucrări generale și speciale:

BOGA, Leon, *Lupta pentru limba românească și ideea unirii la românii din Basarabia după 1812*, Chișinău, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, 1932.

BOLDUR, Alexandru, *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828. Studiu*, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, Chișinău, 1929.

Idem, *Basarabia românească*, Tipografia „Carpați”, București, 1943.

BRAI-STEINBURG, Otto von, *Vospominania grafa Ottona de Bre (1849 – 1852). Imperator Nikolai I i ego spodvijniki*, în „Russkaia starina”, anul XXXIII, nr.1 (109), 1902, pp. 122-151.

CASSO, Leon, *Vizantiiskoe pravo v Bessarabii*, Tipografia Moskovskago Universiteta, Moskva, 1907.

CAZACU, Petre, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918*, Editura „Viața Românească”, Iași, 1932.

CHICAROȘ, Tatiana, *Evoluția învățământului liceal din Basarabia sub dominația țaristă*, în „Tyragetia”, anul XVII, vol. II, nr.2, 2008, pp. 273-284.

CIOBANU, Ștefan (ed.), *Monografia Basarabiei*, Imprimeriile Statului, Chișinău, 1926.

CORNEA, Sergiu, *Organizarea administrativă a Basarabiei(1812-1917)*, Cahul, 2003.

CUȘCO, A., V. Taki, O. Grom, *Bessarabia v sostave Rossiiskoi Imperii (1812-1917)*, Novoe literaturnoe obozrenie, Moskva, 2012.

CYGANENKO, L., *Dvorianstvo i miștevi organi vladi v Bessarabii 1812-1828 rr.*, în „Naukovi prați istoricnogo fakul'tetu Zaporis'kogo național'nogo universitetu”, nr. 30, 2011, pp. 149-155.

Idem, *Predvoditeli dvorianstva Bessarabskoi gubernii ta ih roli v sistemi upravlinnia kraem (perșa polovina XIX st.)*, în „Istoricina panorama – sbirnik naukovih praț”, nr. 2, 2009, pp. 59 – 66.

GHERASIM, Cristina, *Unele considerații privind schimbările în mentalitatea elitei nobiliare din Basarabia în anii '30 - '40 ai secolului al XIX-lea*, în „Tyragetia”, anul XX, vol. V, nr. 2, 2011, pp. 215-222.

HITCHINS, Keith, *Românii. 1774-1866*, ediția a II-a, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, București, 1998.

HOSKING, Geoffrey, *Rusia. Popor și imperiu. 1552-1917*, traducere în română de Crăciun Dana și Pârlog Hortensia, Editura Polirom, București, 2001.

JEWSBURY, George F., *Anexarea Basarabiei la Rusia: 1774-1828. Studiu asupra expansiunii imperiale*, traducere în română de Alina Pelea, Editura Polirom, Iași, 2003.

KLIUCEVSKI, V., *Kurs russkoi istorii*, t.V, *Socinenia v deviatii tomah*, Mâsli, Moskva, 1989.

KRUPENSKI, A., *Kratkii ocerk o bessarabskom dvorianstve. 1812-1912*, Sankt-Petersburg, 1912.

LÂSENKO, L., *Gubernatorî i ghegeneral-gubernatorî Rossiskoi imperii (XVIII- naciolo XX veka)*, MPGU, Moskva, 2001.

MOROZAN, V., *Formirovanie i deiatel'nost' administrativnâh organov upravlenia v Bessarabskoi oblast' v naciolo XIX-go veka*, în „Klio”, anul IX, nr. 2(29), 2005, Sankt – Petersburg, pp. 156-175.

NISTOR, Ion, *Istoria Basarabiei*, Editura „Cartea Moldovenească”, Chișinău, 1991.

POȘTARENCU, Dinu, *Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, Editura Prut Internațional, Chișinău, 2006.

Idem, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, vol. I, Editura Tipografiei Centrale, Chișinău, 2005.

Idem, *O istorie a Basarabiei în date și documente (1812-1918)*, Editura Cartier istoric, Chișinău, 2006.

PRESNIAKOV, A., *Nikolai I: apoghei samoderjavia*, Moskva, 1990.

SAMOILENCO, Valentina, *Boierimea din Basarabia în secolul al XIX-lea. Statut social și juridic*, în Sorin Șipoș, Mircea Brie, Florin Sfrențiu, Ion Gumenâi (coord.), „Frontierele spațiului românesc în context european”, cuvânt înainte de Ioan-Aurel Pop, Editura Universității, Oradea, 2008, pp. 178-192.

STOROJENKO, A., *Dva mesiața v doroghe po Bessarabii, Moldavii i Valahii v 1829 godu*, în „C'tenia v imperatorskom obșestve istorii i drevnostei Rosiiskih pri Moskovskom universitete”, *kniga cetviortaia*, Universitetskaia Tipografia, Moskva, 1871, pp. 41-83.

ȘCERBANIN, M., *Biografia ghegeneral-feld'marșala kniazia Mihaila Semionovicia Voronțova*, Tipografia Eduarda Weimara, Sankt-Peterburg, 1859.

TAKI, V., *Istorieskaia pamiatii i konstruirovanie reghiona posle prisoedinenia k imperii: osobaia forma pravlenia v Bessarabii v 1818-1828 gg.*, în „AbImperio”, nr. 3, 2004, pp. 145-174.

TOMULEȚ, Valentin, *Basarabia în epoca modernă (1812-1918)*, vol. 1, 2, 3, (*Instituții, regulamente, termeni*), Editura USM, Chișinău, 2012.

VÂSKOCIKOV, L., *Nikolai I*, Molodaia Gvardia, Moskva, 2003.

ZAȘCIUK, A., *Materialî dlia gheografii i statistiki Rossii, sobrannâe ofițerami Ghegeneral'novo Ștaba*, vol. I, *Bessarabskaia oblasti*, Sankt-Petersburg, 1862.

*** *Adevărul istoric în cheștiunea Basarabiei*, Editura Evenimentul, București, 1998.

*** *Arhiv kniazia Voronțova*, vol. al XXXVII-lea, *Bumaghi feld'marșala kniazia Mihaila Semionovicia Voronțova*, Universitetskaia Tipografia, Moskva, 1891; vol. al XXXVIII-lea, *Bumaghi feld'marșala kniazia Mihaila Semionovicia Voronțova*, Universitetskaia Tipografia, Moskva, 1892.

*** Departament Gheneral'nogo Ștaba, *Voенno-statisticeskoe obozrenie Rossiiskoi Imperii*, t. XI, ciasti 3-a, *Bessarabskaia oblasti*, Tipografia Departamenta Gheneralinogo Ștaba, Sankt-Petersburg, 1849.

*** *Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi Imperii s 1649 goda, vtoroe sobranie (1825 – 1881)*, t. III, (1828), Tipografia II-go otdelenia Sobstvennoi ego Imperatorskago Velicestva Kanțelarii, Sankt – Petersburg, 1830; t. VI, (1831), Tipografia II-go otdelenia Sobstvennoi ego Imperatorskago Velicestva Kanțelarii, Sankt – Petersburg, 1832.